

RÖVIDEN A RENESZÁNSZRÓL ÉS A HUMANIZMUSRÓL

Dr. Kemenes Pál

orvos, orvostörténész, társadalomorvostan szakorvos

Kiemelések korábbi írásaimból 2005.

RÖVIDEN A RENESZÁNSZRÓL

A reneszánsz a XV. század végi, XVI. század elejei itáliai bankár, kereskedő és iparos réteg ideológiája. Az Itáliában hatalomra került réteg részben, legitimációs céllal részben, ideológiájának megalapozása miatt részben, ismeretszerzési céllal fordult az antik szerzők felé. Legegyszerűbben és leggyorsabban az antik szerzők tanulmányozása útján lehetett új ismeretekhez jutni.

A pragmatikus gondolkodás a vezető réteg hatalmát biztosító bankári, kereskedői és iparos tevékenység hozománya volt. A reneszánsz tudományról alkotott elképzelése élesen szemben állt a középkor tudomány-elképzelésével azzal, hogy az új ismereteknek teológiai és/vagy logikai igazolás kell. A reneszánsz óta az elméletek pragmatikus igazolása felülír mindenfajta egyéb elméleti, logikai és metodikai megfontolást. A reneszánszban az volt az igaz ismeret ami, a gyakorlatban bevált és ami bevált, az egyúttal igazolt ismeret volt. Az empiria alapkérdéseit mint megoldatlan problémákat a filozófia tárgykörébe sorolták. A logikai szükségszerűség és az anyagi világ szükségszerűsége között egyértelmű disztinkciót tettek továbbá, a valóságot azonosították annak sikeres modelljével. Ez, volt a reneszánsz pragmatikus válasza a középkori tudomány kérdéseire és a tudomány gyors fejlődésének kulcsa.

A pragmatikus gondolkodás nyitott teret az antik szerzők tanulmányozásának egyúttal, megszabadította a tudományt a teológiai és/vagy logikai igazolás kényszerétől. Az antik auktorok művei feltárásának előfeltétele a valóság sajátos szemlélete volt, az, az előítélet, hogy a világról számos azonos értékű leírást lehet adni és a leírások igazságáról az emberek döntenek a racionalitás határain belül. Megelégedtek az adekvát, a szükséges és elégséges ismerettel és nem kívántak meg mindenáron abszolút és végső igazságokat a tudománytól. Ha, valamely hipotézis egy meghatározott probléma megoldásában legalább olyan hatékony mint más lehetséges hipotézisek akkor, az pragmatikusan igazolt. A pragmatikus igazolás a megalapozás végső eszköze mivel, a gyakorlati tevékenység reflexióján alapul, továbbá minden más megalapozási módszer vagy ennek módosulata, vagy ezt előfeltételezi. (A hatékonyság, beválás, sikeresség, alkalmazhatóság stb. megítélése értékítéleteinktől függ!)

A reneszánsz pragmatikus gondolkodása nyitott utat az un. kísérletes tudománynak. A valóság és modellje azonosítható ha, a modellből levonható következtetések beválnak. A

kísérletbeli jelenség és az eredeti jelenség azonosságának preconcepciója alapján valamely jelenséget mesterséges, kontrollált, izolált stb. körülmények között hoznak létre és/vagy ismételnék meg. A mesterséges körülmények, a kísérlet beállításának szempontjai, a kontrollálás körülményei, az izoláció stb. további preconcepciókat hordoznak. Pl. az izolálás esetében azt, hogy mi a jelenség lényege és mik a zavaró körülmények amiktől a jelenséget izolálni kell. A megismételhetőség feltételezése is preconcepción nyugszik.

A pragmatikus gondolkodás az alapja a reneszánsz ember öntudatának és ez vezetett arra, hogy az ember került a világ és a gondolkodás középpontjába. Ha, egy ismeret a gyakorlatban bevált tehát, pragmatikusan igazolt volt akkor, a beválásról döntő személy igazságot hozott létre azaz, döntött arról, hogy milyen a valóság, illetve a valóság egy adott része.

A reneszánsz időszakában a platonista, neoplatonista, augusztiniánus filozófia térhódításával előtérbe került az az elképzelés, hogy az ember egymaga képes megismerni az empirikus valóságot és nem csak egy közösség révén. Ez az elképzelés/remény évszázadokig tovább élt.

A reneszánsz történetírás esetében az író döntött a valóságról és ezáltal tényteremtővé lépett elő.

Az építészetben, a képzőművészetben, zenében és irodalomban az egyértelmű, könnyen áttekinthető tagolás, illetve szerkesztés a pragmatikus szemlélet kifejeződései.

A reneszánsz idején a képzőművészet új ábrázolás-hagyományát hozták létre az alkotók és a humanisták. Pragmatikus okokból a reneszánszban kialakított hagyomány az antik görög és római kultúra ábrázolás-hagyományából merített.

Az univerzális nyelv keresése közben a pragmatikus gondolkodás jegyében történt a matematika megújítása, a retorikus algebráról a szimbolikus algebrára történő áttérés. (A műveleti utasításokat szimbólumokba, műveleti jelekbe tömörítették - korábban leírták.)

A reformáció különböző áramlatai mögött a pragmatikus szemlélet alapján történő megújulási szándékot kell látnunk, visszatérést az eredeti egyszerű tanokhoz. pl. Minek az egyház ha, mindenki saját maga is megérti a Szentírást stb. Tkp. dekonstrukció.

Az antikvitás felé fordulás fontos, de csak felszíni jelensége a reneszánsz szellemi áramlatának. Az új ideológia szerint az antik kultúrák magasabb rendűek voltak és az antikvitással való kapcsolattartás az új ideológiát is magasabb rendűvé teszi. Az antik kultúrák értékrendjének részbeni átvétele aláasta a korábbi - feudális - hatalom értékeit.

A reneszánsz idején feltárt antik művek többsége kolostorok és egyházi intézmények könyvtárainak polcain hevert évszázadok óta. Nem az érdeklődés hiánya, hanem szűk körű ismertségük okozta azt, hogy nyomtatásban történt kiadásuk a felfedezés erejével hatott.

A középkori ember napi kapcsolatban volt az antikvitással. Antik utakon járt, antik

épületek között vagy azokban élt, a városok vizét és szennyét a római vízvezetékek és csatornák szállították az antik fürdőkultúra folytatódott stb. A latin nyelv élt. Az irodalomban a reneszánsz kapcsán antikvitas felé fordulásként emlegetett jelenség nem egyéb, mint egy hatalomra törő/került réteg a saját ideológiai céljaira kisajátította a múlt egy részét.

Itálián kívül nem beszélhetünk reneszánszról. Csak, és kizárólag Itáliában került hatalomra egy olyan réteg, amely hatalmát a saját gazdasági tevékenységének köszönhette. Itálián kívül a reneszánsz jellegzetes megnyilvánulásai mint udvari kultúra jelentek meg és csak manírjaiban volt reneszánsz azaz, manierizmus volt, amiként a reneszánsz a XVI. század második felében Itáliában is manierizmussá vált. Antikizáló udvari divatról beszélhetünk.

A reneszánsz a pragmatikus gondolkodás és a gazdasági verseny szülötte. Összességében a keresztény kultúra újult meg a reneszánsz pragmatikus szemléletének jegyében. Megújult a tudomány is, mint a kultúra része.

A reneszánsz korban alakult ki az önálló értelmiség, amennyiben értelmiségen a saját szellemi tevékenységük eladásából élő embereket, társadalmi csoportot értünk.

RÖVIDEN A HUMANIZMUSRÓL

A humanizmus a reneszánsz ideológia megalapozását szolgáló szellemi áramlat. A humanisták a hatalom fizetett ideológusai, propagandistái és szócsövei voltak.

Az ismeret és hivatkozási alapul szolgáló klasszikus szerzők írásainak felkutatása, filológiai revíziója a leggyorsabban célhoz vezető módon oldotta meg az ismeretek bővítésének és az új világkép, új ideológia megalapozásának problémáját. E sikeres problémamegoldás paradigmatisz alkalmazása miatt vált a nyelvismeret és a grammatikai felkészültség a humanizmus alapjává.

A gazdasági tevékenységéből meggazdagodott, majd hatalomra került réteg műveltségbeli hiányosságait olyan módon pótolta, hogy megvásárolta a műveltség látszatát. Műveltségük áruba bocsájtoi és a művelt hatalom látszatának fenntartói a humanisták voltak.

Szakmai kérdéseket feltenni, tisztázni, egyes antik szerzők véleményét bírálni csakis egy viszonylag **egységes ismeretháttér**, illetve szövegbázis létrehozása után lehetett. Az ismeretháttérnek tartalmi szempontból is maximálisan megbízhatónak kellett lennie ahhoz, hogy ésszerűen nem vitatható hivatkozási alapul szolgáljon tudományos problémák megoldásánál. A humanisták filológiai módszerekkel az **egyes szakmák számára elégséges pontosságú és megbízhatóságú szövegeket állítottak össze** ahhoz, hogy azok ismeretalapul szolgáljanak.

A természeti és műszaki tudományok esetében a XVI. század közepére létrejött a szövegtisztítási és rekonstrukciós munkák eredményeképpen egy **egységesnek nevezhető ismeretalap**, aminek a megbízhatóságát a szövegHITELESSÉG szintjén a filológusok többé-kevésbé biztosítani tudták. A szövegek tartalmi hitelességének, valósághoz való

viszonyának a vizsgálata azonban már meghaladta a hagyományos humanista felkészültség kereteit ez, a szakemberekre várt. A **részleges ismeretalapok**, - amelyek egy-egy tudomány alapvető ismereteit és teóriáit határozták meg, - a végső és egyetemes ismeretalapra, Istenre, illetve a teremtésre való visszavezetés nélkül biztosították a tudomány szaktudományokra történő szétválását és a szaktudományok önálló fejlődését.

A reneszánsz tagadása száználmas, szűk látókörű és tudományelméleti megfontolásokat nélkülöző elképzelés. Az európai tudomány szempontjából döntő jelentőségűek a reneszánsz szellemi vívmányai. Nem beszélhetnénk újkori tudományról a reneszánsz idején bekövetkezett változások nélkül. A reneszánsz nem terméketlen időszaka a tudománynak, hanem a tudományos gondolkodás alapvető elképzeléseinek a kimódolása történt meg ebben az időszakban. Következésképpen, az európai tudomány legtermékenyebb és legnagyobb hatású időszaka a reneszánsz. Vannak, akik valamiféle érlelődést, előkészülést stb. látnak a reneszánszban ami, nyilvánvalóan reneszánsz teóriáik megmentését hivatott szolgálni és ugyan annak a fogalomzavarnak az eredménye, mint ami a reneszánsz tagadására, tudományos terméketlenségének bizonygatására vezetett. A tudomány termékenységét a tudomány gondolkodási sémáinak megváltozása, a tudományos tevékenység kereteit meghatározó új gondolkodásmódok kialakítása alapján ítéljük meg, és nem az egyes szaktudományok eredményei alapján. A szaktudományok eredményességét az alapján ítéljük meg, hogy az eredmények a korokban minek számítottak, mit tartották azokról és nem az alapján, hogy az eredmények közül melyik az, ami megfelel a mai elképzeléseinknek is. Az utóbbi elképzelés a történelemhamisító visszavetítések körébe tartozik.

A teljesség igénye nélkül az alábbiak a reneszánsz tudományos vívmányai:

1. Egységes ismeretalap/ok létrehozása.
2. Pragmatikus gondolkodás elterjedése; ami, valamely szempontból beválk az igaz.
3. Az abszolút igaz ismeretek helyett az adaequat ismeretekre való törekvés. /Valamit valamilyen szempontból valamilyen célra megfelelő módon magyarázó elképzelések, valamilyen célra elégséges pontosságú ismeretek stb./
4. Az ismeretek aktuálisan igazak, szemben a térben és időben mindig és mindenütt igaz abszolút ismeretekkel.
5. Bizonyítások egyszerűbbé váltak. Empirikus ismeretek igazolhatók lettek.
6. Az indukció problémájának áthidalása pragmatikus igazolással.
7. A valóság és valamely szempontból beváló modelljének azonosítása.
8. A valóságról szakemberek döntenek. A középkorban a zsinatok, mint ihletett közösségek döntöttek az igazságról és a valóságról. A reneszánsz időszakától fogva szakmai kérdésekben a szakmai közösségek döntenek a valóságról és az ismeretek igazságáról.
9. Önálló értelmiség kialakulása.

Stb. Kifejtésüket l. fent.

Az itáliai reneszánsz pragmatikus gondolkodása az induktív következtetések igazolhatatlanságának problémáját és az empiria elmélettel terhelt mivoltának a problémáját a gyakorlatban való beválással, valamint az adott célra megfelelő, adaequat

ismeretekre való törekvéssel került meg.

Francis Bacon szerint magától értődő, hogy az adatok, empirikus ismeretek mire szolgálnak bizonyítékul. Figyelmén kívül hagyta azt a tényt, hogy az elméleteink határozzák meg azt, hogy mit tartunk bizonyítéknak és az ilyenképpen felfogott dolog mire bizonyíték. A baconi indukció teret engedett a parttalan általánosításoknak. Az empiria elmélettel terhelt, és a tapasztalatot a tapasztaló előzetes ismeretei befolyásolják.

Empirikus, tapasztalati ismeret az, amit az adott kultúrában élők bármelyike aki, adaequat ismeretekkel rendelkezik ugyan olyan módon tapasztalna vagy tapasztalhatna. Egy ismeret csak akkor kerül be az adott kultúra empirikus ismereteinek halmazába ha, a közösség elfogadta a tapasztalati valóság részének azaz, után vizsgálatok során igazolódott.

Az egyénnek nincs közvetlen hatása arra, hogy mi tartozik a valóság körébe (mi a valóságos) sem arra, hogy mi tartozik a tudomány körébe (mi a tudományos).

Közmegegyezés által közösségek hozzák létre a fenti ismerethalmazokat. Az egyén csak a közösségen keresztül tud az empirikus valóságra befolyást gyakorolni.

Elméleteinktől függ, hogy mi az amit bizonyítéknak, evidenciának tartunk és az ilyenképpen felfogott dolog mire bizonyíték, evidencia.

A reneszánsz időszakában a platonizmus, neoplatonizmus és augusztinianizmus térhódítása következtében sokkalta kisebb szerep jutott az empiriának és az empirikus gondolkodásnak mint a skolasztika idején. A középkori tudomány logikacentrikus elképzeléseivel közelebb állt az antik görög gondolkodáshoz mint, a pragmatikus reneszánsz tudomány. A késői, arisztotelianus skolasztika empirikus szellemi áramlat. Aquinoi Szent Tamás empirizmusához hasonló empirikus szemlélettel a XVII-XVIII. századi brit empirikusok rendelkeztek. /Pl. Aquinoi Szent Tamás: "*Omnis cognitio incipitur a sensibus*", vagy "*Nihil in intellectu quod prius non fuerit in sensu.*"/

Az egyetemi oktatás a reneszánsz idején is alapvetően arisztotelianus szellemi keretek között folyt, a skolasztika tovább élt. A platonista elképzelések elsősorban a septem artes tananyagát befolyásolták azaz, a ma középiskolának nevezett oktatási szintet. L.: Dr. Kemenes Pál: [Az orvosi gondolkodás szellemtörténeti háttere a XII. századtól a XVI. század végéig, különös tekintettel Dudith András és Jordán Tamás munkásságára.](#) Kandidátusi értekezés 1994.

A középkor, különösen a skolasztika időszakának medicinája a humorálpáthológiai elképzelés keretei között volt empirikus azaz, a humorálpáthológia határozta meg azt, hogy mit tapasztalhat az orvos, illetve azt, hogy mit kell tapasztalnia az orvosnak. A humorálpáthológiai teória határozta meg a racionális orvosi tevékenységet azaz, a teória határozta meg, hogy mi a betegség, és hogyan kell a beteget a teóriának megfelelően, racionálisan kezelni stb.

Az emberi testről nagyszámú és jelentős pontosságú ismerettel rendelkezett a mezopotámiai, az egyiptomi és a görög kultúra. Az, hogy az orvoslásban az anatómiai ismereteket nem használták az, annak a következménye, hogy a medicina teóriáinak alkalmazása során az anatómiai szituáció pontos ismeretére nem volt szükség. Európában a XVI. század második felében az anatómia felvirágzása idején a humorálpáthológiai

teória volt az orvoslás alapja. Az anatómia tehát, egy a medicinán kívüli de, a medicinára hatást gyakorló szemléletváltás - analitikus természetszemlélet elterjedése - következtében nyert teret. A humorálpáthológia nem igényelt elmélyült anatómiai ismereteket a sebészet pedig, nem tartozott az orvostudományhoz.

A reneszánsz kort a vallási reformtörekvések teljességgel áthatották. A vallás és/vagy az egyház megújítására törekvő mozgalmak nem elfordulni akartak a vallástól hanem, éppen ellenkezőleg, megújítani kívánták azt. A fentiek a kor gondolkodásában a vallás jelentőségét, fontosságát húzzák alá. A reneszánsz egy mélyen vallásos kor és teljesen abszurd az az elképzelés ami a vallástól való elfordulást emleget a reneszánsz kapcsán.

A művészet egy kulturális tradíció. A reneszánsz időszakában a humanisták alakították ki a művészet értelmezés-hagyományát. Azt, hogy mi a szép, a művészethez és tudományhoz hasonlóan kulturális tradíció határozza meg. Tanulás útján, részben a paradigmaként szolgáló művek megismerése – esztétikai, illetve művészettörténeti elemzése - által sajátítjuk el az értelmezés-hagyományt azaz, azt, hogy mi a szép és mi a művészet.

A különböző korok különböző tartalmú szép és művészet fogalommal rendelkeztek. Azt, hogy szinkron és diakron mi a szép azt, az esztétika határozza meg. Az, hogy szinkron és diakron mi a művészet az, a művészettörténet tárgya.

A reneszánsz idején a képzőművészet új ábrázolás-hagyományát hozták létre az alkotók és a humanisták. Pragmatikus okokból a reneszánszban kialakított hagyomány az antik görög és római kultúra ábrázolás-hagyományából merített. Az ábrázolás-hagyomány ismerete a művészettörténet tárgya.

A reneszánsz művészetet a formai leegyszerűsítés mellett a látványos színgazdagság jellemzi. Épületek, enterieur-ök, kertek, ruhák, tárgyak tobzódtak a színekben. Sajnálatos módon egy félreértett reneszánsz-elképzelés miatt a sok téren felszámolták a reneszánsz színes világát.

*"A történeti megértés tárgyát nem események képezik hanem, azok jelentősége."
/Gadamer/*

L. még [A reneszánsz tudományának néhány jellegzetessége](#)

A fenti összeállítás 2005-ben készült.

Fentiekről részletesen I. Dr. Kemenes Pál: A reneszánsz és a tudomány. Bp. 2014.

A kiemelések az alábbi írásokból valók:

Dr. Kemenes Pál: [Az orvosi gondolkodás szellemtörténeti háttere a XII. századtól a XVI. század végéig, különös tekintettel Dudith András és Jordán Tamás munkásságára.](#)

Kandidátusi értekezés 1994. Nyilvános védés nélkül.

Dr. Kemenes Pál: [A reneszánsz tudományának néhány jellegzetessége.](#) In.: Ditor ut ditem. Tanulmányok Schultheisz Emil professzor 80. születésnapjára. Bp., Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, - Magyar Tudománytörténeti Intézet, - Semmelweis Egyetem. 2003. p. 269-281. Az Orvosi Hetilapban /140. (1999) 44. 2457-2461./ megjelent írás bővített változata.

Dr. Kemenes Pál: [A humanisták szerepe a XVI. század orvosi gondolkodásában.](#) Orvosi Hetilap 132. (1991) 12. 647-648.

Dr. Kemenes Pál: [A skolasztika tudományának néhány jellegzetessége.](#) Orvosi Hetilap 139. (1998) 40. 2391-2394.

Dr. Kemenes Pál.: [A tudománytörténet feladatairól](#)

Elhatárolom magam a Magyar Orvostörténelmi Társaság, a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, a Magyar Tudománytörténeti Intézet és a Semmelweis Egyetem ÁOK orvostörténeti elképzeléseitől.

Valamennyi dokumentum szerzői és egyéb jogai a szerző tulajdona. Valamennyi dokumentum csak és kizárólag magán célra, változtatás nélkül másolható a szerzőre és a forrásra történő pontos hivatkozással. Minden más terjesztési és másolási mód és forma esetében a szerző engedélyét kell kérni. A szerzőre és a forrásra való pontos hivatkozást és az engedélyt a dokumentumban mindig fel kell tüntetni és annak mindig benne kell maradnia a dokumentumban. A dokumentumok és azok részletei a szerző és a forrás pontos megjelölése nélkül még parafrázisként sem idézhetők és semmilyen célra fel nem használhatók. A dokumentumokkal kapcsolatos jogokról az 1999. évi LXXVI. törvény A szerzői jogról, továbbá a 2001. évi LXXVII. törvény a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény módosítása megfelelő szakaszai rendelkeznek.

[Dr. Kemenes Pál: Orvostörténeti publikációk](#)